

УДК 343.542.5 (091)

ІНЦЕСТ – ОДИН З НАЙДАВНІШИХ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ СТАТЕВОЇ МОРАЛІ INCEST AS ONE OF THE MOST ANCIENT CRIMES AGAINST SEX MORALITY

Шевчук А.В.,
*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального права і криміналістики
юридичного факультету
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича*

У статті аналізується поняття статевої моралі та перші спроби її захисту в історії людства. Безпосередня увага зосереджена на інцесті як одному з найдавніших, найнебезпечніших і найбільш розповсюджених злочинів проти статевої моралі. Досліджується поняття інцесту і причини його заборони, універсальність, способи протидії інцесту та покарання за нього.

Ключові слова: мораль, статева мораль, злочини проти моралі, інцест, кровозмішування, заборона інцесту, покарання за інцест.

В статье анализируется понятие половой морали и первые попытки ее защиты в истории человечества. Непосредственное внимание сосредоточено на инцесте как одному из самых древних, самых опасных и самых распространенных преступлений против половой морали. Исследуется понятие инцеста и причины его запрета, универсальность, способы противодействия инцесту и наказания за него.

Ключевые слова: мораль, половая мораль, преступления против морали, инцест, кровосмешение, запрет инцеста, наказание за инцест.

The article under discussion deals with the notion of sex morality. Besides, it presents a primary attempt of its protection in the history of mankind. A particular emphasis has been laid on the incest as one of the most ancient, the most dangerous and the widest-spread crimes against the sex morality. The notion of incest, the reasons of its prohibition, its universal nature, as well as the ways of punishment for it and opposing to it, have been investigated in the article.

Key words: morality, the sex morality, crimes against sex morality, incest, blood fusion, incest prohibition, punishment for incest.

Постановка проблеми. Як стверджував В.В. Костицький, суспільна мораль є феноменом вищого порядку, включає систему цінностей, які визнаються усім суспільством або більшістю. Це результат загальносуспільного мовчазного консенсусу, в основі якого є визнання того, що є добром чи злом, чесним чи нечесним, справедливим чи несправедливим, прийнятним чи неприйнятним [1, с. 16]. І це дійсно так, адже з давніх-давен основним критерієм моралі були категорії добра, чесності, порядності, справедливості, совісті. Вона охоплює всі сфери життя і не лише суспільного, але й особистого.

Важливого, неоціненого значення в таких випадках набуває і статевая мораль, яка є невід'ємною складовою сучасного суспільства в цілому і кожного індивіда зокрема, що лежить в основі буття людства та виступає запорукою його майбутнього. Вдало з цього приводу висловився Л.Є. Балашов: «Статевая мораль проста і складна. Вона регулює статеві стосунки людей – або спонукає, спрямовує, дозволяє, або обмежує і забороняє» [2, с. 103].

В суспільстві зараз побутують думки, згідно з якими сучасна статевая мораль не має розумних рамок у сексуальних стосунках або ще гірше – відсутні справжні глибокі почуття, що призводить до катастрофічного занепаду моралі. Дійсно, деформація прийнятних для суспільства цінностей, деградація особистості, пробудження низьких інстинктів і нетрадиційної схильності – це далеко не весь перелік тих небезпечних проявів, які вже сьогодні суттєво вплинули на сучасну мораль, у тому числі і статеву. Ми є свідками того, як зараз на тлі економічних, політичних, соціальних і законодавчих змін відбуваються неприпустимі процеси, фінальним етапом яких є криза моралі, в першу чергу, статевої. Уже важко когось здивувати статевими послугами за відповідну плату, лібералізацією одностатевих шлюбів, систематичними подружніми зрадами, статевою розпущеністю, зоофілією, нетрадиційною орієнтацією, проявами кровозмішування, багатощлюбністю, педофілією і т. д. На жаль, ми констатуємо факти, сьогоднішні реалії, які не лише не переслідуються законом, але й, як правило, є цілком прийнятними у суспільному просторі, бо у таких діях уже не бачать нічого ганебного.

Історія людства, як зазначали О. Івік (спільний псевдонім російських літераторів Ольги Колобової та Валерія Іванова) – це історія сексуальних заборон, дозволів і приписів. Жерці, священики і законодавці ламали списи і витрачали тонни глини, папірусу, пергаменту або паперу, намагаючись роз'яснити людям як, з ким, коли, навіщо і у яких умовах можна або неможна займатися сексом. При цьому те, що вважалося моральним у одних народів, оголошувалося категорично неприйнятним у інших [3, с. 1]. Безумовно,

первісна людина, у порівнянні із сучасною, зовсім по-іншому усвідомлювала і сприймала статеву мораль, але у нас немає сумнівів, що в її основі була система заборон, так званих табу, порушення яких каралось із неблаганною жорстокістю. Найбільш типовим, поширеним і небезпечним відхиленням від моральних імперативів того часу вважався інцест – найдавніший злочин проти статевої моралі.

Стан дослідження. Проблеми інцесту, відповідальності і покарання за нього не є новими. Ці питання систематично привертати і нині привертають увагу філософів, антропологів, культурологів, етнографів та правознавців. Їм присвячували свої праці відомі вчені як минулого, так і сучасності, як зарубіжні, так і вітчизняні. Вагомий внесок у дослідження інцесту як злочину проти статевої моралі внесли такі відомі науковці, як Л. Леві-Брюль, Д. Мердок, Ф. Ерітге, К. Леві-Строс, Ж. Батай, О. Сосновський, Б. Малиновський, З. Фрейд, С. Єніколопов, Б. Гульбан, Ю. Щербатих, Ш. Летурно, Є. Беляєва, Г. Мальцев, Е. Пара, Є. Хвостова, А. Наури, М. Ксантаку та інші.

Однак, як нам видається, проблема інцесту і відповідальності за нього зовсім не вичерпана, навпаки, вимагає подальшого, ще більш ґрунтовного дослідження і аналізу, оскільки сучасна його інтерпретація у частині узаконення абсолютно неприпустима і може стати катастрофою не лише для моралі, але й людства в цілому.

Мета статті. Основна мета публікації зумовлена її змістом і полягає у вивченні існуючих історичних джерел, з'ясуванні на їх основі природи інцесту як найдавнішого злочину проти статевої моралі, дослідженні причин його заборони та аналізі найдавніших покарань за це суспільно небезпечне діяння.

Виклад основного матеріалу. Інцест у перекладі з латини означає злочинний, гріховний. В давнину поняттям «інцест» охоплювались будь-які порушення сексуальних заборон, а згодом цей термін закріпився лише за кровозмішующим сексом як особливим видом недотримання сексуальної поведінки. Інцест в історичному і сучасному розумінні – це кровозмішування, сексуальні відносини з кровними родичами (батьками і дітьми, братами і сестрами тощо). У широкому розумінні терміном «інцест» охоплюються всі випадки сексуальної поведінки людей, які перебувають в родинних відносинах, за винятком шлюбу. Уже у ті далекі часи його вважали огидним, злочинним, таким, що вимагає беззаперечного осуду. Ось як з цього приводу висловлювався Л. Леві-Брюль: «Інцест – найбільша наруга, яку тільки можна собі уявити» [4, с. 504].

Первісні люди вважали інцестом статевий акт, учасники якого були пов'язані між собою будь-яким видом родинних відносин. Мова йде, за переконанням С.В. Беляєвої, про близьких родичів не лише

перших, а й значно віддалених ступенів споріднення, а також про молочних братів, побратимів і усиновлених членів сім'ї. Оскільки у первісну епоху існували традиції якомога більше розширювати родинні зв'язки, то, відповідно, коло осіб, на яких поширювались інцестні заборони, було доволі широким. Ось як з цього приводу висловився Дж. Мердок: «Якщо учасники статевого акту пов'язані родинними відносинами, що розглядаються у певній культурі в якості перешкоди для сексуальних зв'язків, то це класифікується як інцест» [5, с. 339].

За переконанням антропологів, не було на планеті цивілізацій, де б не існував інцест, як і не було цивілізацій, де б не встановлювалась за нього відповідальність. Інцест виник у момент припинення практики проміскуїтету і був в той час вельми поширеним, а у деяких випадках і основним способом задоволення статевих інстинктів. В процесі еволюції суспільства кровозмішування поступово припинялось, на нього накладалась сувора заборона. Своє бачення з цього приводу виклав і Г.В. Мальцев. Він писав: «Пояснити інцест, посилаючись на існування гіпотетичного проміскуїтету, навряд чи можна, оскільки є великі сумніви щодо існування останнього, але стародавня міфологія сповнена натяків і непереконливих спогадів про інцестні зв'язки перших людей, через які вони повинні були пройти» [6, с. 457]. Є і інші твердження про походження інцесту і його заборону. Зокрема, заслуговує уваги позиція Ф. Ертіє, яка наголошувала на наступному: «Коли людина вперше задумалась про себе, вона, насамперед, повинна була звернути увагу на анатомічну і фізіологічну відмінність між статями, завдяки якій вона пізнавала найважливіші категорії схожості і не схожості, що у подальшому дозволили їй напрацювати певні концептуальні підходи, які дали можливість пізнати світ і змінити його. Заборона інцесту – не що інше як відкидання собі подібного» [7, с. 2]. Дещо схожу думку висловлював і Ж. Батай: «Заборона на інцест – один із наслідків відрази, яку відчуває по відношенню до свого звірячого стану тварина, що перетворюється на людину» [8, с. 45].

Із викладеного очевидно, що боротьба з інцестом велась людиною вже на перших стадіях свого розвитку, у той момент, коли вона починає звільнятися від тваринних інстинктів, опираючись на прарелігію, насамперед, тотемізм. Термін «тотемізм», на думку К. Леві-Строса, застосовано до неймовірної різноманітності відносин між людськими істотами та природними видами або явищами [9, с. 20]. Саме з тотемізмом пов'язував заборону інцесту і З. Фрейд. У своїй праці «Тотем і табу» він писав: «Ця суворо дотримувана заборона чудова. Вона не виправдовується нічим, тому незрозуміло яким чином вона потрапила у систему тотемізму. Ці дикуни виявляють неабиякий страх інцесту, пов'язаний із незрозумілою для нас особливістю, яка полягає у заміні реального кровного споріднення тотемістичним» [10, с. 5].

Окрім вже описаних причин заборони інцесту виділяють і інші, не менш переконливі. В підтвердження цього варто навести слова Е. Пара: «Склад-

ність теорій споріднення і їх система здатні налякати будь-кого. Не поступаються їм у цьому численні теорії, що досліджують причини заборони на інцест. Ці складні концепції перебувають на стику біологічних, соціологічних і психологічних інтерпретацій» [11, с. 146]. Сама автор стверджувала, що заборона на інцест лежала в основі виділення людини із тварини, виникнення суспільства, народження символічного світу. Але у своїй статті вона детально проаналізувала і інші цікаві підходи, що наводились відомими антропологами, культурологами, філософами, соціологами. Зокрема, мова йде про теорію, згідно з якою основною причиною заборони інцесту є екзогамія – обставини змушували знаходити дружину поза своїм родом, а це, відповідно, увійшло у звичку (Г. Спенсер). Іншими словами, недопущення кровозмішування є наслідком екзогамії, завдяки якій в процесі приборкання статевого інстинкту виробились специфічні для людини установки статевої гігієни [12, с. 5]. Також згадується теорія, за якої заборона інцесту пов'язана із острахом крові, жах сягав свого апогею, коли жінки племені щомісячно проливали свою кров. Кров – всезагальне табу (Е. Дюркгейм). Викладена також думка К. Леві-Строса про те, що заборона на інцест – це головний крок, завдяки якому здійснюється перехід від природи до культури.

Неможна оминати і більш сучасні теорії причин заборони інцесту. Одна із них полягає у тому, що кровозмішування може зумовлювати прояви несприятливих рецесивних генетичних рис, що призводять до вимирання певної групи, різного роду мутацій, народження потвор. Оскільки ми говоримо про генетику, яка виникла лише в XVII ст., тому очевидно, що первісні люди в доісторичний період не могли усвідомлювати цього, адже їм не властива генетична свідомість і не відомі навіть елементарні уявлення про цю науку. Друга теорія більш правдоподібна, хоча і вона не беззаперечна. Її у своїй праці описав Ю. Щербатих, беручи за основу психоаналіз З. Фрейда: «Першим об'єктом статевого потягу дитини віком 4-5 років стають батьки протилежної статі. Надалі дитина дізнається про заборону цього сексуального потягу, а згодом він пригнічується. Цей комплекс переживань, пов'язаний з усвідомленням власної статевої приналежності, еротичним ставленням до батьків протилежної статі і суперництвом із батьками тієї ж статі, в психоаналізі отримав назву «Едипового комплексу» у хлопців і «комплексу Електри» у дівчат. Порушення процесу пригнічення таких сексуальних бажань може призвести до неврозів, сексуальних збочень, в тому числі – до інцесту» [13, с. 432].

Полемізувати із зазначеної проблематики можна ще довго, але варто зупинитись і на інших проблемах інцесту. Одна з них – чи створювало кровозмішування небезпеку? Однозначну відповідь на це запитання дати важко, але аналізуючи в який спосіб первісні люди намагались його уникати, не допускати або запобігати складається враження, що інцест однозначно ними не схвалювався. Побоювання інцесту було виражене у великій кількості звичаїв і традицій

уникання, що регламентували поведінку кровних родичів. Ось приклади окремих із них. За словами З. Фрейда, у Меланезії, на Неогібридських островах, Островах Фіджі, на півострові Газелі, хлопці повинні лишати батьківський дім, якщо у ньому були їх сестри, а у разі зустрічі із ними на вулиці вони повинні втекти або заховатись. Якщо хлопець впізнавав сліди ніг своєї сестри на піску, то йому не дозволялось іти у тому ж напрямку. Інколи уникання були дуже суворі, вони поширювались і на відносини між батьками і дітьми, між двоюрідними братами і сестрами, застосовувались і по відношенню до невістки, сестри і брата, свекра і тещі. Так, наприклад, дівчина зобов'язана ретельно уникати свого батька з моменту досягнення статевої зрілості, ховатись від нього на вулиці, не сідати з ним за один стіл, чоловік не вправі був заходити в хатину, якщо там перебувала його теща, він міг вести з нею бесіду лише за умови, що вона перебувала в іншому приміщенні, вони могли спілкуватись через третіх осіб, не дозволялось їм виголошувати ім'я один одного. Мають місце також схожі заборони у відносинах між дівчиною і її свекром, але вони не такі серйозні і постійні, як у попередньому випадку.

Страх перед кровозмішуванням був притаманний практично всім стародавнім людям. Інколи він доходив до істеричних форм. В описаних вище звичаях і традиціях, що регулювали відносини між кровними родичами, паралельно існували страх і сором і саме вони у сукупності зумовлювали такий суворий стиль поведінки. Саме вони встановлювали правила, згідно з якими особи протилежних статей не повинні були показувати свою прив'язаність один до одного у присутності чужих осіб, батько не мав права голубити малих дітей, брат із сестрою не міг спілкуватись та інші.

Аналізуючи заборону кровозмішування, складається враження, що такі явища мали універсальний характер. Дійсно, в тій чи іншій формі така заборона була відома всім, але категорії людей, на яких вона поширювалась, систематично змінювалась у залежності від часу і місця таких обмежень. Однак твердження про універсальність вказаних заборон повністю нівелюється завдяки інформації, згідно з якою відношення до інцесту у різних культурах неоднакове – у одних він дійсно викликає страх, у других – незручність, а в третіх – байдужість [12, с. 6]. Інцест, як абсолютно вірно стверджував Б.Л. Гульман, був доволі поширеним явищем в різні часи і в різних суспільствах, але в деяких культурах на нього було наложено табу [14, с. 49].

Поширеність заборони на інцест одночасно передбачала і певні виключення із загального правила. Вся історія пронизана відомостями про законні шлюби брата і сестри, батька і доньки, матері і сина. Дійсно, окрім інцестних зв'язків у первісну епоху, про які ми вже згадували, кровозмішування все-таки існувало і надалі. Чого лише варті шлюби Осіріса і Ізиди у давньоєгипетській або Зевса і Гери у давньогрецькій міфології. Приклади таких міфологічних інцестуальних шлюбів можна наводити безкінечно,

звернувшись до європейських, азіатських та інших релігій.

Так, практика доводить, що інцест існував, але в абсолютній більшості випадків він був протизаконний, а інцестна поведінка вважалась злочинною. Спрямовані проти кровозмішування заборони ставали відповідною реакцією роду, племені чи іншої соціальної групи на деструктивний характер інцесту, у результаті якого руйнувались сім'ї, підривалась солідарність кровно-родових груп. Навіть грецькі і схожі з ними єгипетські міфи, не осуджуючи в цілому інцест богів, ставились до кровозмішування простих смертних негативно, вважаючи такі дії порушенням божественних заборон.

У боротьбі з інцестом стародавні люди використовували два види «зброї» – табування інцесту і покарання за інцест, який у цьому випадку розглядався як злочин і підлягав переслідуванню з боку соціальної групи. Як вірно стверджував Г.В. Мальцев, на кровозмішування в ті часи майже скрізь була накладена сакральна-магічна заборона, порушення якої тягнуло за собою настання, в першу чергу, надприродних санкцій у вигляді хвороби чи смерті винуватої особи [6, с. 461]. Як свого часу переконував З. Фрейд, людина, яка порушила табу, сама стає табу, впадає у глибоку депресію, чекає своєї смерті, а потім і справді помирає [10, с. 12]. Іншими словами, інцест – табу, а коли настає санкція табу, то покарання зі сторони членів племені чи роду були зайвими. Первісні люди зі здивуванням і острахом спостерігали, як одразу або через певний час настає суворе відплата за такі дії.

Санкції табу діяли безвідмовно, але, очевидно, не завжди. У випадках, коли первісні люди були викриті у кровозмішуванні, а надприродні санкції не наставали, біда не приходила, смерть і хвороби не вражали винних, то члени племені чи роду самостійно розправлялись із ними, мотивуючи це волею богів. Отже, можна констатувати, що табуальні заборони, у тому числі й на інцест, тягнули за собою і жорсткі фізичні санкції. За словами Ш. Летурно, будь-яке порушення табу – страшний злочин, за який карали вигнанням із роду або смертю [15, с. 143].

Такі ж покарання передбачались і за кровозмішування, але очевидним є той факт, що основним, а інколи і єдиним можливим покаранням за інцест протягом тривалого часу була смерть, а точніше її заповідання – страта у різних її проявах. Первісні люди вважали, що вибачати такі вчинки абсолютно неприпустимо, оскільки мисливці перестануть полювати, дерева не будуть плодоносити, не будуть народжуватись діти, душі предків почнуть лютувати, боги покарають голодом, племена перестануть існувати тощо.

На смерть як логічний наслідок інцесту вказував і Б. Малиновський, який писав, що виявлення факту інцесту неминуче означало смерть для обох його учасників, які самі змушені були покарати себе за допомогою традиційного способу самогубства [16, с. 847], а також З. Фрейд, який також виділяв смерть через повішання як покарання за інцест брата із се-

строю, батька з донькою, зятя з тещею та інші [10, с. 7]. Є в історії і дещо інші приклади покарання за кровозмішування, інколи дещо кумедні. Зокрема, Я. Талалаж і С. Талалаж наводили наступне, описуючи звички племені північної Колумбії: «Хоча інцест вважався жакливим вчинком і був забороненим, покарання за нього не може не викликати посмішки – винні в цьому тяжкому злочині люди повинні його повторити» [17, с. 41].

Підсумовуючи викладене, необхідно вказати наступне:

1. Заборона інцесту – одна з найдавніших заборон, яка існувала протягом тривалого часу, лежала в основі виділення людини із тварини, виникнення суспільства та народження світу.

2. Шлюбні і статеві заборони між близькими, кровними родичами в первісну епоху були, в нашому розумінні, своєрідними кримінально-правовими обмеженнями, порушення чи недотримання яких ми можемо прирівнювати до злочинів проти статевої моралі.

3. Факт існування покарань за інцест в стародавні часи був більш ніж виправданий, а сучасні тенденції переконують в необхідності їх запровадження і сьогодні, однак не таких жорстоких, адже інцест, хоч і не вважається злочинним, але є аморальним, небезпечним проступком, що завдає людям багато страждань, руйнує сім'ї, дискредитує моральні і сімейні цінності, є передумовою ряду посягань, передбачених нині чинним КК України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Костицький В.В. Захист суспільної моралі як функція сучасної держави. Монографія, – Дрогобич : Коло, 2013. – 172 с.
2. Балашов Л.Е. Этика. Учебное пособие – М., 2003. – 137 с.
3. Ивик О. История сексуальных запретов и предписаний. – М. : Ломоносовъ, 2011. – 288 с.
4. Леви-Брюль Л. Сверхъестественное в первобытном мышлении. – М. : Педагогика-Пресс, 1994. – 608 с.
5. Мердок Д.П. Социальная структура. / Пер. с англ. А.В. Коротаева. – М. : ОГИ, 2003. – 608 с.
6. Мальцев Г.В. Месть и возмездие в древнем праве: монография. – М. : Норма : ИНФРА-М, 2012. – 736 с.
7. Эритель Ф., Цирюльник Б., Наури А., Ксантаку М., Вриньо Д. Инцест и кровосмешение. – Минск : Издательство «Кстати». – 70 с.
8. Батай Ж. История эротизма. / Перевод с французского Б. Скуратова – М. : Логос, 2007. – 200 с.
9. Леви-Строс К. Первобытное мышление / Пер., вступ. ст. и прим. А.Б. Островского. – М. : Республика, 1994. – 384 с.
10. Фрейд З. Тотем и табу. Психология первобытной культуры и религии. // Фрейд З. «Я» и «Оно». Труды разных лет. Книга 1: «Мерани». – Тбилиси, 1991. – 81 с.
11. Пара Э. Инцест // Психология любви и сексуальности. – М. : Искусство XXI век, 2006. – с. 140–159.
12. Ениколопов С.Н., Хвостова Е.С. Взгляды на инцест в контексте разных культур и традиций. Современное состояние проблемы // Электронный журнал «Психологическая наука и образование». – 2012, № 2. – С. 5.
13. Щербатых Ю.В. Психология любви и секса. Популярная Энциклопедия. – М. : Изд-во Эксмо, 2004. – 608 с.
14. Гульман Б.Л. Сексуальные преступления. – Харьков : ИМП «Рубикон», 1994. – 270 с.
15. Летурно Ш. Прогресс нравственности: Пер. с фр. Изд. 2-е, стереотипное. – М. : КомКнига, 2007. – 400 с.
16. Малиновский Б. Избранное: Динамика культуры / Пер. с англ. – М. : «Российская политическая энциклопедия», 2004. – 959 с.
17. Талалаж Я., Талалаж С. Самые невероятные в мире – секс, ритуалы, обычаи. – М. : Крон-Пресс, 1998. – 217 с.